

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

У статті досліджено педагогічні умови розвитку комунікативної компетентності вчителя-філолога. З'ясовано актуальність розвитку мовної культури вчителя як важливої педагогічної умови розвитку і формування особистості учня. Виокремлено основні засоби розвитку комунікативної компетентності вчителя-філолога.

Ключові слова: комунікативний; педагогічні умови; компетентність; розвиток комунікативних умінь.

Актуальність дослідження. Сьогодення ставить все нові вимоги до комунікативної компетенції сучасного вчителя-філолога і, зважаючи на це, змінилася ситуація і вимоги в цілому стосовно людини як суб'єкта спілкування. В умовах оновлення системи освіти та євроінтеграційних процесів країни виникла потреба у висококваліфікованих спеціалістах, які мали б достатньо високий рівень володіння мовою, удосконалені уміння і знання міжкомунікативного зв'язку. На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти та педагогічної думки важливого значення набуває питання переосмислення існуючих, пошук і впровадження нових підходів до організації та здійснення як навчального процесу, так і педагогічних умов для розвитку комунікативних умінь вчителя-філолога в професійній діяльності. Безумовним є і той факт, що саме від рівня сформованості вміння правильно, з точки зору орфографії, орфоєпії, граматики, лексики, володіти мовними засобами, правильно продукувати думку, доступно пояснювати навчальний матеріал залежить успіх у професійній діяльності учителя-філолога. Реформаційні процеси в освіті мають своє відображення і в мовному питанні, адже лише людина, яка вміє логічно будувати своє мовлення, здатна адекватно реагувати на певні зміни в спілкуванні, активно впливати на співбесідника, доводячи правильність своїх думок, тверджень і поряд з цим справляти враження приємного партнера у спілкуванні, виявляти почуття емпатії та атракції. Саме тому на сьогодні важливим питанням є розвиток комунікативної компетенції вчителя-філолога як фахівця сфери освіти.

Виклад основного матеріалу. Значною мірою впливають на формування освітнього простору в напрямі професійного комунікативного удосконалення особистості виховні процеси, які передують навчальним і через усе життя супроводжують їх. На думку Л. А. Ази, Н. А. Бегека та інших науковців «Виховання як окремий елемент не може змінити об'єктивні умови життєдіяльності суспільства й особистості, але формуючи духовний світ людини, її

певне суб'єктивне ставлення до об'єктивної дійсності, розвиваючи певний діапазон здібностей і вимог особистості, воно є найважливішою умовою і передумовою формування духовної культури в цілому [1, с. 3]. Саме тому в пошуці кращих умов навчального процесу необхідно передбачати і шляхи виховної роботи таким чином, щоб вони найбільшою мірою сприяли духовному зростанню особистості вчителя-філолога, задовольняли її естетичні інтереси тощо.

У статті перед тим, як виокремити і сформулювати педагогічні умови розвитку комунікативної компетенції вчителя-філолога, необхідно розкрити поняття «умова», опираючись на психолого-педагогічні, філософські, соціологічні наукові джерела.

У тлумачному словнику С. І. Ожегова знаходимо таке визначення означеного поняття: «Умова – обставина, від якої залежить будь що, правила, які встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності» [7, с. 1233].

Спираючись на філософські пошуки вчених, слід розуміти умову як «...те, від чого залежить дещо інше (зумовлене), що робить можливим наявність речей, стану, процесу, на відміну від причини, яка за необхідності, через неминучість породжує що-небудь (дію, результат дії), і від основи, яка є логічною умовою наслідку» [12, с. 469].

У тлумачному словнику сучасної української мови знаходимо таке тлумачення поняття «умова» – «... угода, договір чи письмова домовленість, вимога, виконання якої забезпечує виконання договору / мн. правила, встановлені в якійсь галузі діяльності для забезпечення нормальної роботи» [11, с. 888].

У новій філософській енциклопедії у більш вужчій формі розтлумачено поняття «умова пізнання» як «... один із компонентів (поряд із об'єктами пізнання і винахідниками) вихідного пізнавального відношення в природознавстві. На рівні спостереження і експерименту слід розуміти умову пізнання як основу досліджуваних речей і процесів (стан атмосфери, вакууму, різноманітні поля і т. д.), які опосередковано взаємодіють з об'єктами пізнання, а також засоби дослідження цих об'єктів – системи референцій у

вимірювальні інструменти та пристрої, які сконструйовані дослідниками на основі певних передбачень [12, с. 147].

«Умови ефективної діяльності», які розкриває в сучасній енциклопедії Є. С. Рапацевич – це «... суб'єктивні й об'єктивні вимоги і передумови, реалізуючи які викладач досягає поставленої цілі у своїй роботі за найбільш раціонального використання сил і засобів. Найбільшою вимогою до педагогічної діяльності є досягнення успіху у формуванні в студентів потреби і вмінь самостійного просування до вершин професіоналізму обраної галузі, їхня готовність до праці після закінчення вузу» [8, с. 627].

За сучасних умов організації навчально-виховної діяльності найбільш актуальними постають педагогічні умови. Зважаючи на значущість означеного поняття, необхідно з'ясувати його внутрішнє лексичне наповнення. На думку С. Карпенчука, педагогічна умова – це така обстановка в аудиторіях, кабінетах, де відбуваються виховні заходи, зокрема, кураторські години, під час яких у тісній взаємодії подана найкраща сукупність психологічних і педагогічних факторів (середовища, засобів, взаємовідносин тощо), що забезпечує можливість викладачу організувати активну діяльність студентів. Такі умови створюються з урахуванням фізіології, психології особистості. Вимог педагогіки до організації процесу виховання і навчання» [5].

Отже, педагогічну умову слід розуміти як зовнішню (внутрішню) у тій чи іншій мірі свідомо сконструйовану викладачем обставину, що істотно впливає на педагогічний процес.

Зважаючи на той факт, що педагогічні умови є початковим етапом підготовки викладача до професійної діяльності, яка, у нашому випадку, полягає в покращенні мовленнєвих здібностей вчителя, то під педагогічними умовами ми будемо розуміти таку організацію педагогічного процесу, такі обставини, які уможливають підвищення рівня розвитку комунікативної компетентності вчителя-філолога.

Дослідження психолого-педагогічної літератури дозволили зорієнтуватися у виборі підходів щодо професійної підготовки вчителів-філологів. Зважаючи на означену проблему дослідження, науковцями С. Ю. Степановою, Є. П. Варламовим запропоновано рефлексивно-інноваційний підхід до підготовки кадрів, ефективність якого вбачають у можливості самовираження особистості, наявності механізмів, які забезпечують рівність можливостей усіх учасників процесу спілкування, тобто взаємоторчий тип відносин [10, с. 64].

У дослідженнях Г. М. Андрєєвої посідає чільне місце перцептивний бік спілкування. Дослідниця, спираючись на висловлювання С. Л. Рубінштейна, вважає, що «читання» іншої людини сприяє регулятивній ролі спілкування: по-перше, пізнаючи іншу людину, автоматично формується та особистість, яка її пізнає; по-друге, від того як правильно і точно людина розуміє внутрішній стан іншої залежить успішність протікання подальшого процесу спілкування [2, с. 141-142].

На думку В. А. Сластьоніна, В. П. Каширіна, «рефлексія – усвідомлення людиною того, настільки вона сприймається і розуміється партнером зі спілкування». Автори вважають, що саме від такого ставлення багато в чому буде залежати поведінка комунікатора [9, с. 367]. На окрему увагу заслуговують наукові дослідження авторів І. А. Зязюна, Л. В. Крамуценка, І. Ф. Кривоносова, які, опираючись на твердження В. Леві, розцінюють рефлексію як «холодний» спосіб розуміння іншої людини, що можливо уявити у вигляді дзеркального відображення через «вмислювання» в її міркування. Опіраючись на вищеозначене, В. А. Сластьонін вважає, що «рефлексія у спілкуванні – це здатність уявляти себе на місці іншої людини, бачити, подумки програвати за неї ту чи ту ситуацію». Зокрема, автор наголошує на важливості рефлексивного ставлення до вихованців, яке проявляється за умови відчуття соціальної спорідненості педагога і вихованців, ґрунтуючись на тому, що саме від такої позиції залежить ефективність комунікативних умінь, набуття яких можливе тільки за умови суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин [9, с. 105].

Зокрема, у процесі пошуку кращих форм, методів, засобів навчальної діяльності було враховано психолого-педагогічні умови розвитку комунікативної компетенції вчителя-філолога як необхідної складової для підготовки міжособистісної взаємодії у різноманітних мовних ситуаціях професійної сфери. Означений напрям роботи базувався на наукових дослідженнях психологів, педагогів, які надали нам можливість зорієнтуватися у виборі методики розвитку комунікативної компетенції [2; 6; 8]. Проаналізувавши означені наукові дослідження, ми виокремили низку загальних особливостей розвитку мовленнєвих особливостей у роботі вчителя-філолога: особистісно орієнтоване спілкування; комплексний підхід у формуванні мовно-мовленнєвих умінь; розвиток психологічних, педагогічних здібностей особистості, а саме: емпатія і атракція стосовно співрозмовника, товариськість, рефлексія, розвиток креативного мислення тощо.

Важливим аспектом нашого дослідження є орієнтація на особистісний підхід у роботі вчителя-філолога. Слід зазначити, що особистісний підхід – це «послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як свідомого відповідального об'єкта виховання і взаємодії. Особистісний підхід розуміють як допомогу вихованцеві в усвідомленні себе як особистості, у виявленні, розкритті її можливостей, становленні самосвідомості, здійсненні особистісно значущих і суспільно прийнятних самостворення, самореалізації, самоствердження» [8, с. 280].

Слід вказати, що активізація процесів у педагогічній діяльності, які пов'язані із рефлексією і які ефективним чином сприятимуть розвиткові мовної компетенції, стають можливими лише, якщо використовувати в означеному процесі певну методику. Вважаємо за необхідне впроваджувати в роботу вчителя-філолога імітаційні, рольові та ділові ігри, спеціальні прийоми та техніки, які здатні забезпечити рефлексивну діяльність учнів, яка безпосередньо

сприятиме розвитку комунікативних умінь вчителя. Окрім групової роботи, яка пов'язана з імітаційною сферою відтворення мовних ситуацій, вважаємо за необхідне включити в педагогічний процес, як ефективну умову активізації рефлексивних реакцій, такі форми роботи: письмове анкетування і тестування учнів, усна порада і усне обговорення ситуацій, які створюють бар'єри у вирішенні поставлених завдань, фіксація результатів змін, які відбуваються в групах, як результат розуміння означених завдань учнями, а такий підхід свідчатиме про рівень розвитку мовної компетенції учителя.

Ефективна комунікативна діяльність вчителів-філологів безпосередньо пов'язана із осмисленням внутрішніх і зовнішніх факторів мовно-мовленнєвих моделей. Якщо учитель не буде належним чином усвідомлювати роль і значення мовлення у формуванні особистісних новоутворень, результативність розвитку мовленнєвих умінь буде неефективною.

Рефлексія, як правило, трактується як «процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психологічних актів і станів. Поняття рефлексія виникло у філософії і означало процес роздумів індивіда про те, що відбувається у його власній свідомості. Рефлексія – це не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, але й з'ясування того, як інші знають і розуміють «рефлектуючого», його особистісні особливості. Емоційні реакції і когнітивні (пов'язані із пізнанням) уявлення. Рефлексія – це процес подвійного, дзеркального взаємодображення суб'єктами один одного, змістом якого є відтворення, відновлення особливостей один одного [8, с. 504].

Рефлексивне ставлення особистості завжди допомагає їй сформуванню уявлення про власне свої можливості, аналізувати досвід і особисті мислетворчі процеси, які

зазнає людина протягом життя. Завдяки такій позиції у вчителя відбувається переосмислення ролі мови в навчальному процесі. Зокрема, слід зазначити, що рефлексія – це не лише пізнання про світ. Власне рефлексивні реакції проектуються і на різні спектри повсякденної діяльності, зокрема такі, як поведінка людини [13].

У науковому дослідженні Н. В. Галкиної йдеться про один із прийомів рефлексії – «рефлексивний вихід», тобто такий поворот свідомості, внаслідок якого особистість починає бачити особливості власного мовлення наче збоку, із позиції спостерігача [3]. Означений прийом, на нашу думку, можна використовувати під час групової дискусії, коли учитель матиме можливість спостерігати мовлення інших учасників діалогу і на основі сприйнятої інформації, вдаватися до аналізу та самоусвідомлення власного мовлення і власної ролі в діалозі. Такий підхід надзвичайно важливий для напрацювання вміння в учителів-філологів вступати у міжкомунікативні зв'язки, заздалегідь програмуючи власну поведінку (а це має відображення і на самоконтролі мовлення), а така орієнтація в діалогічному спілкуванні надає можливість учасникам спілкування найбільш ефективно вирішувати поставлені завдання, шляхом сприятливого психологічного мікроклімату в колективі.

Висновки. Слід зазначити, що обраний нами шлях розвитку комунікативної компетенції у вчителів-філологів, запропонований у вигляді педагогічної умови, процесом якої є рефлексія, забезпечить усвідомлення останніми особистісних орієнтацій, форм, способів спілкування і надаватиме можливості перейти на більш складний рівень мовно-мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – [3-е изд.]. – СПб. и др. : Питер, 2002. – 282 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Изд-во московского университета, 1980. – 416 с.
3. Галкина Н. В. Проблема психологических функций рефлексии в игровом обучении / Н. В. Галкина // Игровое моделирование. – Новосибирск : Наука, 1987. – С. 38–48.
4. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – [3-е изд.]. – СПб. и др. ; Питер, 2007. – 358 с.
5. Карпенчук С. Г. Теория і методика виховання : [навч. посіб.] / С. Г. Карпенчук. – [2-ге вид.]. – К. : Вища школа, 2005. – 314 с.
6. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста : [метод. пособие] / Н. Б. Крылова. – М. : Высшая школа, 1996. – 142 с.
7. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: Ок. 100 000 слов, терминов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов ; под. ред. проф. Л. И. Скворца. – [26-е изд. испр. и доп.]. – М. : ООО «Издательство Оникс» ; ООО «Издательство «Мир и образование», 2010. – 1360 с.
8. Педагогика: большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. – Мн. : «Современное слово», 2005. – 720 с.
9. Слостенин В. А. Психология и педагогика : [учебное пособие для студентов высших учебных заведений] / В. А. Слостенин, В. П. Каширин. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 480 с.
10. Степанов С. Ю. Рефлексивно-инновационный подход к подготовке управленческих кадров / С. Ю. Степанов, Е. П. Варламова // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 60–68.
11. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика: Близько 60 000 слів / За заг. ред. проф. В. С. Калашника. – Х. : ФОП Співак Т. К. : 2009. – 960 с.
12. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 576 с.
13. Bandura A. Social-learning theory. – N. Y. : Prentice-Hall, 1977. – 358 p.

*Кунашенко Е. В.,
Николаевский областной институт последипломного педагогического образования, г. Николаев, Украина*

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ
КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ-ФИЛОЛОГА**

В статье исследованы педагогические условия развития коммуникативной компетентности учителя-филолога. Установлено актуальность развития речевой культуры учителя, как важного педагогического условия развития и формирования личности ученика. Вычленены основные направления развития коммуникативных компетентностей учителя-филолога.

Ключевые слова: коммуникативный; педагогические условия; компетентность; развитие коммуникативных умений.

*Kunashenko O.,
Mykolaiv Region Institute of Postgraduate Education, Mykolaiv, Ukraine*

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF COMMUNICATION COMPETENCE
OF THE TEACHER-PHILOLOGIST**

The article studied pedagogical conditions of development of communicative competence of the teacher-philologist. Established the relevance of development of speech culture of the teacher as an important pedagogical conditions of development and the formation of the individual student. Isolate the main directions of development of communicative competence of the teacher-philologist.

Keywords: communicative; pedagogical conditions; competence; development of communication skills.

Рецензенты: *Гич Г. М., к. пед. н., доцент;*
Аристова Л. С., к. пед. н., доцент.

© Кунашенко О. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 08.12.2014 р.